Carl Emil Grundén - Carlsborgs grundare

av Bengt-Göran Nilsson

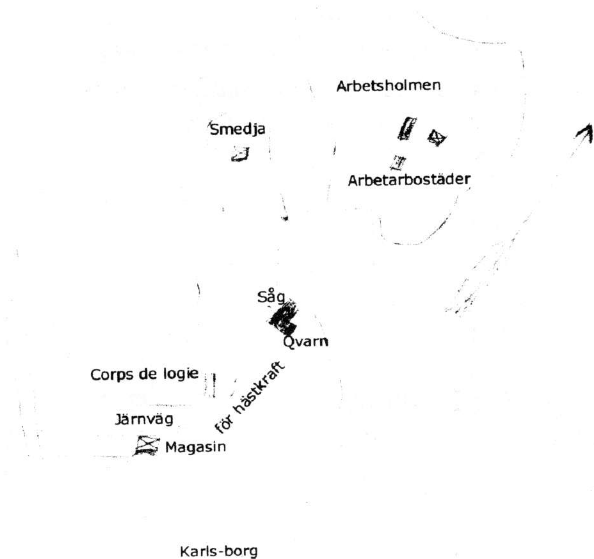
Den 26 april föddes 1818 en gosse i Rödön, Jämtland. Han fick namnet Carl Emil. Föräldrar var, landsfiskalen och överinspectoren i Östersund, Lars Adolf Grundén, död 1825 och Sofia Henrika Berlin född 1789 i Umeå. Carl Emil Grundén döptes på Rödön av sin morfar, kyrkoherden därstädes, Magnus Berlin.

Endast 15 år gammal kom han 1833 till konsul E. P. Modin i Sundsvall och noterades som betjänt hos honom. 1839 - 1841 var han bokhållare på Vivstavarv i Timrå och därefter bokhållare i Sundsvall, men flyttade1849 till Nederkalix och kallades då handlare. Det han handlade med var trävaror. Till att börja med bodde han hos sin kompanjon Meijer i den gård där apoteket var beläget i Nederkalix kyrkostad, d.v.s. nuvarande Kalle Jonssons.

Under sin tid som bokhållare sysslade han förmodligen med skogsinköp och hamnade i Kalix älvdal. I Överkalix köpte han tillsammans med handlaren och apotekaren i Nederkalix, Erik Magnus Meijer, ett markområde vid Storbäckens utlopp i Kalixälven vid Rödupp, i avsikt att där anlägga ett sågverk. Uppgörelsen skedde i februari 1846 och säljare var Röddupps byamän.

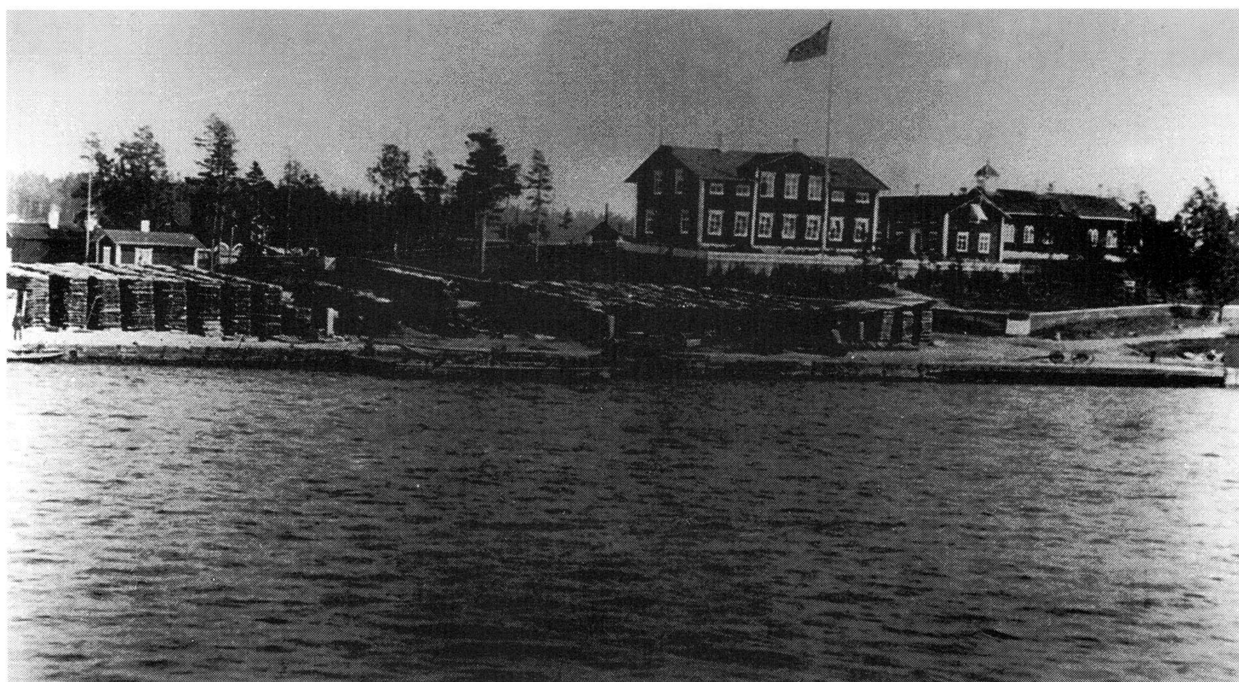
Den 26 feb 1848 träffade Grundén tillsammans med J. E. Söderberg, handlare i Sundsvall, avtal om köp av den s. k. Låsholmen som ligger vid Kalix älvs utlopp i havet. Det var Vånafjärdens byamän som för "evärldeliga" tider sålde holmen för 300 riksdaler.

Det behövdes upplagsplats för det sågade virke som transporterades i flottar nerför Kalixälven och Låsholmen var en utmärkt plats för detta. Grundén satte omedelbart igång bygget av ett boningshus där han själv avsåg att bo på sommaren då utskeppning skedde. På vintern skulle det vara bostad, dels för honom själv men även för den personal som såg till brädgården och varumagasinet som stod 20 famnar (ca 36 m) från manbyggnaden på stenfot mot sjöstranden samt smedjan som befanns 100 famnar (ca 180 m) från manbyggnaden vid sjöstranden. Att smedjan placerades så här långt från mangårdsbyggnaden var för att man var rädd för brandfaran. Själva gården kallade han "Carlsborg" och namnet syftar på Grundéns förnamn Carl. Den var 1849 enda gård här och var belägen en fjärdedels mil. (ca 2,5 km) ifrån närmaste granne. Besiktning för brandförsäkring av byggnaderna skedde den 31 augusti 1849.

Efter karta av J. Grape gjord vid syn för brandförsäkring 1868. Den här holmen som nu benämns "Karlsborg" är alltså Låsholmen. Arbetarna bodde tvärs över sundet på Arbetsholmen som är nuvarande "Kulla". En järnväg "för hästkraft" fanns från sågen fram till kajen. "Corps de logie", smedjan och magasinet bör vara de byggnader som Grundén uppförde 1848.

Namn med "borg" är främmande för den här landsdelen, men togs i fortsättningen i anspråk vid övriga "Herrgårdar" tex Nyborg och Filipsborg. Noterbart är att Grundén senare flyttade till Innanbäcken och köpte en gård där och den får då namnet Grundsborg och nu är det efternamnet som tas i anspråk.

Så småningom uppfördes en "disponentvilla" i Karlsborg. Här i mitten på bilden. På det som idag kallas "Speditionskajen" är upplagt järnvägsslipers eller ev. ved för ångbåtarnas behov. Där ovanför syns ett par små stugor. Men vad användes byggnaden längst till höger till? Den har torn på taket och ovala kyrkliknande fönster. Bilden, kanske 1880-tal, finns hos B-G Nilsson.

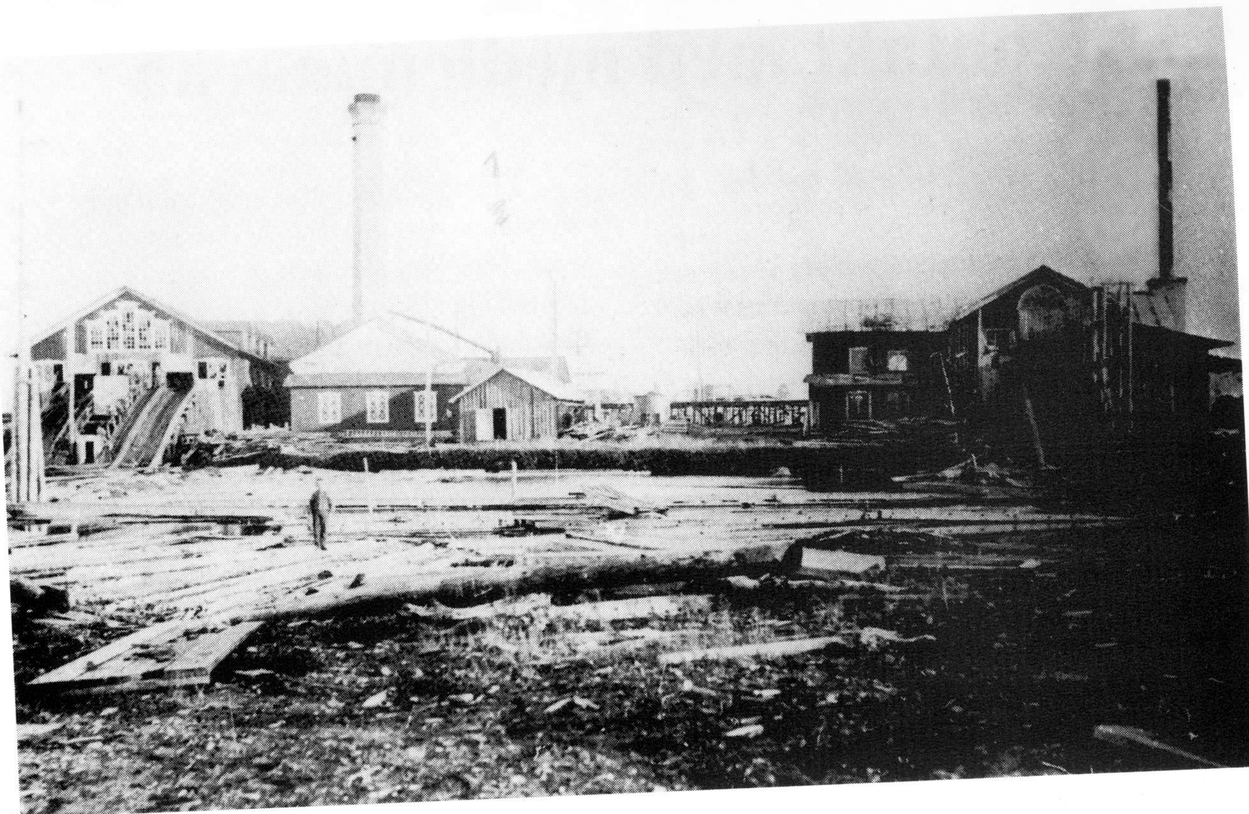
1850 fortsatte utbyggnaden. Intill Låsholmen byggdes ett boningshus för arbetsfolk och ett fähus. De här byggnaderna uppfördes sydost om den år 1848 uppsatta byggnaden , på motsatta sidan av ett smalt sund. Att ett fähus uppfördes har att göra med att de som jobbade här behövde mjölk för sin överlevnad och det fanns också en ko i ladugården när synen företogs 1850. På gamla foton över Karlsborg kan man se att det fanns lador "mitt i byn". Kreaturen behövde hö.

I Nederkalix dyker år 1850 herrar von Betzen och David Hummel upp. De kommer bägge från Göteborgstrakten och bildar Handelsbolaget von Betzen, Hummel &Co. De tar så småningom över Grundéns gjorda anläggningar på Låsholmen. Söderberg hade redan 1853 sålt sin del och Grunden säljer 1/ 12 av Låsholmen 1854, förmodligen för att få pengar att investera i Rödupp.

Sågen i Rödupp kom inte till stånd förrän 1855-1856 och då hade Grundén övertagit Meijers andel som nu lämnat orten och flyttat till Kalifornien. Men att driva sågverk kostar pengar och för att få hjälp med detta säljer Grundén år 1856 halva sågen till firman von Betzen, Hummel & Co. Den övergår så småningom helt i von Betzens och Hummels ägo liksom även Låsholmen i vilken Grundén år 1860 säljer återstående andelar. Han fortsätter emellertid som sågverkspatron i Rödupp dit han flyttade 1855. Han blir kvar här fram till 1876 då han flyttar till Innanbäcken.

Grundén bodde aldrig själv på Carlsborg utan där bodde kofferdikapten Carl Fredrik Ahlbom och hans hustru Sara Kristina Holst med dottern Mathilda Lovisa. Han hjäpte förmodligen Grundén med sysslorna på Låsholmen. Carl Emil gifte sig nämligen med dottern och efter det att kaptenen Ahlbom dog i Karlsborg 1859 flyttade änkan till Grundén i Överkalix. Bergman och Hummel använde sedan byggnaden till kontor. Carl Emil dog på Innanbäcken 1885 och sonen John Emil Grunden tog över gården, men flyttade 1894 till Karlsborg och blev bokhållare där för att 1907 flytta till Båtskärsnäs som kassör.

Johan Abraham Widgren och Gustav Erik Johansson arbetade på Låsholmen som arbetskarlar på 1850 talet och var nog de första fasta invånarna i Carlsborg. Ingvar Svanberg uppger att en "Janne-Gustav-stuga "uppfördes 1852 och den tillhörde nog denne Gustav Erik Johansson.

Här ser vi Carlsborgs bägge ångsågar. Den till höger är den s.k. Lillsågen byggd 1868 och den till vänster byggdes upp 1870. Bilden hos Kalix kommuns Bildarkiv.

Bergman och Hummel uppförde år 1868 en enramig ångsåg och kvarn på Låsholmen där nu hela holmen övergått till att heta Carlsborg, vilket sedan blir namnet på hela området häromkring. Dock med det tillägget att Hummel år 1870 skriver att nu "när allt här så vitt möjligt försvenskas torde det vara lättast att skriva med K, "Karlsborgs ångsåg" . Hummel & Co uppförde även 3 byggnader för arbetarna på holmen norr om sågen som de då kallar "Arbetsholmen", men som idag kallas "Kulla" eller "Lustigkulle". De här byggnaderna flyttades omkring 1901 till en plats söder om berget på vilket Höganloft är byggt.

Den första sågen kompletterades redan ett par år senare med ytterligare en såg med fyra ramar och som låg tätt intill den första sågen. De här bägge var i bruk ända fram till några dagar före jul år 1899 då den större sågen brann ner till grunden. Den byggdes emellertid åter upp 1901, men nu med sex ramar, som sedan ett par år senare kompletterades med ytterligare fyra ramar. "Lillsågen" revs då.

Det här var ett axplock ur Carlsborgs tidiga historia. Industin utvecklades vidare. Sågverkets saga tog slut 1988 och rörelsen utvecklades, efter ett första trevande försök 1914, till ett massa- och pappersbruk som idag är en hypermodern anläggning under namnet Billerud Karlsborg AB.

Källmaterial:

Nederkalix-, Överkalix- samt Sundsvalls kyrkböcker.
Landström Sven o Tycko: *Minnen och anteckningar från Nederkalix.*
Nyström Birger: *Nederkalix sockenstämmoprotokoll.*
Svanberg Ingvar: *Arbetarrörelsens historia i Kalixbygden.* Kalix 1987.
Wennström Adrian: *Carlsborgs lastageplats blir sågverksssamhälle.* Otryckt manuskript.
Försäkringshandlingar 1849,1850 och 1868 hos Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader å landet.

Jag är som en dum kalv men inte så dum att jag icke kan låta rätta mig. Nu hör jag utav Begström dom far vida omkring att soldaterna få ock detta. Nu beviljades 50 kr för de år man gör första beväringsmöte. År 1901 fick jag möte och fick 50 kronor. 1903 hade jag möte men då strejkade bönderna på grund av deras orättvisa. Då sade dom att de aldrig hade beviljat detta och att dom aldrig varit under mitt tak. Det fanns skrift på deras intyg.

Anm. Birgitta Englund i Kalix har lånat oss berättelsen om hennes farfars far. Avskriften ur dagboken och övriga släktuppgifter är utdrag ur Anders Petterssons berättelse om fätjägaren Wik.

Vid anställningen som soldat skrevs ett kontrakt som reglerade anställningen. En del av detta har tydligen inte fungerat och Wik försöker få ut innestående medel. Kanske var det de här pengarna han använde vid köpet 1905? Det var några av byns bönder som svarade för rotan Wik och möjligen var Bergström Rotemästare

Efter lunginflammation 1913 återvann Johan Petter August Johansson Wik inte full hälsa. De senaste åren led han av magplågor, förmodligen kräfta. Han dog den 7 april 1917 och blev 58 år 1 månad och 22 dagar gammal. Begravningen skedde den 15 april 1917. Året därpå, den 20 maj 1918, dog den tredje hustrun, Brita Charlotta Larsson, endast 11 månader efter maken i samma sjukdom.

Sonen Teodor, som uppfostrades i Båtskärsnäs hos sin morbror Johan Petter Blombäck, gifte sig med Anna Signe Maria Holm, född 1879 från Salmis. Han blev lots i Salmis och tog sig namnet Johannessen och han är farfar till Birgitta Englund (född Johannessen)

Gården som Wik byggde 1895 togs över av sonen Odal vars son Bengt Wik nu bor i samma gård som är utbyggd.

När Johan Petter August Johansson, senare Wik, född 1859, börjar, nio år gammal som knubbpojke på Karlsborgs sågverk, bodde familjen på Målsön i den s.k. Backstaden, en samling hus på ofri grund, sk inhysesestugor.

Året är 1868 och Carlsborgs ångsåg uppbyggdes detta år. Troligen jobbade även fadern Johan Petter Andersson, född 1837, vid sågverket.

En "Karlsborgskrona" var ett kvitto som berättigade att inköpa varor för en krona i bolagets affär i Karlsborg.

Indelningsverket upphörde 1904 och ingen ny soldat anställdes. Wik fick möjlighet att köpa den mark som tillhörde rotan Wik.

Orden inom parentes är förtydliganden av J P Wiks egna anteckningar.

Mer om Carlsborg

Från Leif Larsson i Kalix har inkommit följande brev:

Jag har med intresse läst Din text om Karlsborg i förra numret och har en liten komplettering att komma med som jag läst i en bok, utgiven 1999 i Sundsvall av Karin Westin: ***Tunadal 150 år.***

Jag citerar direkt ur texten:

"NORRLANDS FÖRSTA ÅNGSÅG

Sundsvallshandlaren J. E. Söderberg uppförde 1848 en tullkvarn driven med ånga på det hemman han året innan förvärvat på Tunaby. För att utnyttja anläggningen även vintertid sammanbyggdes kvarnen år 1849 med en mindre ångsåg, som därmed blev Norrland första ångsåg. Kvarnbygget betraktades av Söderberg som det viktigaste, sågverksdriften däremot som en biindustri för att kunna utnyttja den dyrbara maskinanläggningen vid tider på året, då full malning inte förekom vid kvarnen. De anställda fick samtidigt arbete året om. På försök tillsattes en eller ett par sågramar och följden blev, att så snart man såg hur användbara dessa var, så blev sågverket huvudsak och kvarnen bisak.

Ångmaskinen till Tunadal var bröderna J. och C.G. Bolinders första leverans av en ångmaskin för sågverksdrift. **Ångsågen var egentligen beställd till Karlsborgs sågverk vid Kalixälvens mynning där några intresserade däribland J. E. Söderberg hade för avsikt att starta en sågverksindustri. Beställningen av ångsågen blev omdirigerad av Söderberg till Tunadal och det dröjde ett tiotal år innan Kalix fick sin ångsåg.** Konstruktör för bygget var maskinarbetare Carl Anton Jensen."

Det var intressanta upplysningar Leif. Söderberg sålde ju sin andel i Carlsborg och förmodligen blev han på något vis osams med Grunden eftersom sågen omdirigerades till Tunadal. Även i Carlsborg fanns en kvarn vid den första såganläggningen som kom till 1868. Bolinders ångmaskiner var det sedan som kom att gälla vid den här tidens sågverk.

(Avsnittet i fet stil ovan är gjort här och finns inte i boken) */ B-GN*